

Doprinos misli Friedricha Nietzschea razumijevanju nihilističnosti postmoderne i njezina odnosa prema kršćanstvu

MLADEN MILIĆ*

UDK: 1Nietzsche, F. W.
140:23
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:
25. rujna 2012.
Prihvaćeno:
3. prosinca 2012.

Sažetak: Članak predstavlja prikaz poimanja nihilizma kao stava spram stvarnosti u filozofiji Friedricha Nietzschea, analizu postmodernoga stanja i moguće odgovore na to stanje. Ovaj filozof svojom je nesustavnom misli, ali i životom, postao jedan od najkonzistentnijih mislilaca. Svojom je analizom nagovijestio suvremeno stanje duha i epohu postmoderne. Nietzscheov nihilizam, osim na epohu, upozorava i na pojmovnu i ontološku krizu. U postmodernom okruženju vidimo, s jedne strane, nedostatnost, a s druge strane, nihilizam koji se ne može nadići. U tako postavljenim okvirima Nietzscheova filozofija, iako nije dostatna i ne daje rješenje, ipak može poslužiti kao ključ za iščitavanje i biti odskočna daska za promišljanje i nadilaženje postmoderne stvarnosti. Jedan od mogućih načina jest i Nietzscheov odnos spram kršćanstva i njegovih temeljnih pojmova. Aktualnost njegove misli prikazana je u članku prikazom njegova nihilizma, zatim analizom istoga na temelju promišljanja G. Vattima, te propitivanjem nihilističnosti postmoderne. U završnomu poglavlju i zaključku donosi se mogućnost doprinosa Nietzscheove filozofije boljem razumijevanju odnosa kršćanstva u postmodernom okruženju, kao i stav kršćanstva spram postmoderne. U tom stavu može pomoći i Nietzscheova misao.

Ključne riječi: Friedrich Nietzsche, nihilizam, postmoderna, Bog, kršćanstvo.

Uvod

U većine filozofa mogu se pronaći određeni *bremeniti* pojmovi koji obilježavaju njihovu filozofiju, a čitatelja uvijek asociraju na dotičnoga filozofa. Jedan od pojmova koji se veže uz filozofiju Friedricha Nietzschea jest *nihilizam*,

* Mr. sc. Mladen Milić, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, P. Preradovića 17, 31400 Đakovo, Hrvatska, mladen.milic@djkbfb.hr

slično kao što se uz njegovu osobu veže epitet *nagovjestitelja postmoderne*. Površno promatranje tih pojmova može čitatelja dovesti u opasnost da cjelokupno misaono djelo određenoga filozofa svede na te pojmove i tako osiromaši, izvuče iz konteksta ili krivo shvati filozofov opus.

Takva poteškoća može se javiti i kod čitanja Nietzscheove filozofije. Zbog njegove neuokvirenosti u određeni filozofski sustav i osebnosti stila, vrlo je teško dati određenu metodologiju čitanja i razumijevanja, pa u njegovu opusu izmiče svako razgraničavanje između filozofskih disciplina. S druge strane, Nietzsche je konzistentan u uvidu, a čvrstoća njegovih misli kristalizira njegove, često beskompromisne sudove. Zato u nekonzistentnosti filozofskoga sustava uvijek treba nalaziti autorove konzistentne uvide i sudove.

Namjera ovoga rada jest fragmentarno prikazati metodološku shemu Nietzscheova nihilizma, njegova utjecaja na postmodernu i u završnoj analizi pokušati prikazati odnos kršćanstva i postmoderne kroz misao spomenutoga filozofa. Nekoliko je razloga za ovakav pristup: nesumnjiv Nietzscheov nagovještaj postmodernoga stanja, njegova zaokupljenost kršćanstvom i njegovim temeljnim pojmom – Bogom, te problematičnost poimanja kršćanstva i Boga unutar postmoderne.

1. Nihilizam kao temeljna nit zapadne kulture

Sam nihilizam na metodološkom planu nije u sebi jednoznačan pojam. Iako nije moguće dati najprecizniju metodološku shemu nihilizma, određeni načini gledanja na sam nihilizam, kako kod Nietzschea, tako i kod njegovih komentatora, mogu dati potpuniju sliku određenja samoga pojma.¹

Prema E. Severinu, nihilizam kao *put noći* inficirao je ne samo čitavu zapadnjačku misao, nego i kršćanstvo s njegovim dogmatskim formulacijama.² Drugim riječima, povijest metafizike, koja je i bitni temelj same zapadnjačke povijesti, povijest je događanja nihilizma u njegovu totalitetu, obuhvaća svaki segment zapadne kulture, a kod Nietzschea je označena kao povijest nihilizma. »'Svijet' je mjesto gdje je biće, kao biće, mišljeno i življeno kao neko ništa. Nihilizam je *ethos* Zapada. On se proteže u pozadinu koja je bitno dublja od ekonomskoga otuđenja, koje bi prema marksizmu trebalo biti pozadina svakog drugoga otuđenja.«³

Nadalje, nihilizam je za Severina proslava oskudice postojanja: postojanje nečega zahtijeva nepostojanje, odnosno ništavost svoje vlastite suprotnosti; drugim riječi-

¹ Terminološka su određenja različita, a ovaj rad će se zaustaviti na Vattimovu promatranju odnosa pasivnog i aktivnog nihilizma. Terminološka analiza drugih autora (npr. M. Heideggera) nešto je drugačija, a njezino predstavljanje prelazi okvire i svrhu ovoga rada.

² Usp. E. SEVERINO, *Bit nihilizma*, Demetra, Zagreb, 2007., str. 390.

³ *Isto*, str. 322.-323.

ma, postojanje sadašnjosti zahtijeva nepostojanje prošlosti i budućnosti.⁴ To znači da nihilizam određuje način na koji individua biva mišljena u odnosu na svoju vlastitu suprotnost. Ukoliko je biće nešto što stoji nasuprot ne-biću, koje nije, onda u nihilističkom kontekstu, biće ne može postojati. To samo može značiti da je »nihilizam – uvjerenje o ništavosti bića – ukoliko je biće, vječan. Ali sadržaj toga uvjerenja nije biće, budući da je biće ne-ništa, a onaj je sadržaj bića poistovjećen s ništa. Time što kaže da taj sadržaj nije biće, istina bitka ne 'poništava' neko biće, nego postavlja ništavost onoga ništa. Istina bitka ne 'poništava' povijesni događaj, nego otkriva da nihilističko razumijevanje tog događaja misli ništavost bića, odnosno misli ono što nije. Nihilizam je taj koji poništava biće.«⁵

2. Nietzscheov prikaz nihilizma

Za Nietzschea pojam nihilizam nije samo određeni hermeneutski pojmovni ključ za iščitavanje određene dimenzije stvarnosti. Naprotiv, za njega je nihilizam temeljno kretanje zapadne kulture, koja je obilježena metafizikom. Na površinu nihilističkoga određenja zapadne kulture izbija tragična slika modernoga čovjeka. Kada Nietzsche spominje kako je nihilizam pred vratima i kako će nas pratiti u sljedeća dva stoljeća, onda prije svega ima u vidu europskoga čovjeka na vjetrometini suvremenih svjetonazora što ih je donijelo mnoštvo teorijskih racionalnih sustava.⁶ Nihilizam je, dakle, metafizička kriza koja ne može biti prekrivena ni znanstvenom spoznajom ni lažnim optimizmom napretka. Temeljni problem modernoga čovjeka i filozofije uopće postaje njegova egzistencija, koja je bez cilja i svrhe.⁷

Za Nietzschea, nihilizam je u svojemu općenitom smislu »najneugodniji od svih gostiju«⁸, a označava pojavu »da se obezvrjeđuju vrhunske vrijednosti«⁹. Odmah na samom početku *Volje za moć* Nietzsche pokušava specificirati neke naglaske i oblike u nihilizmu, iznosi uzroke i pokazuje rezultate. Za njega je »*radikalni nihilizam* uvjerenje apsolutne neodrživosti opstanka, ako su posrijedi najviše vrijednosti koje se priznaju; tu je i uvid da nemamo ni najmanje prava uspostavljati neko onkraj ili neko o-sebi stvāri koje bi bilo 'božansko', koje bi bilo utjelovljeni moral«¹⁰.

⁴ Usp. isto, str. 363.

⁵ Isto, str. 385.

⁶ Nietzsche ovdje dijeli slutnje i nemire drugih autora 19. stoljeća. Najeklatantniji primjer ove pesimistične vizije samoživu je junak *Zapisa iz podzemlja* F. M. Dostojevskoga koji evocira moralni raspad potaknut nerazmjerom između društveno-materijalnoga napretka i individualno-duhovnoga očaja. O tomu F. M. DOSTOJEVSKI, *Zapisi iz podzemlja*, Zora, Zagreb, 1982.

⁷ Usp. D. BUTERIN, Nietzsche: filozofski nihilist i prevladavanje nihilizma, u: *Filozofska istraživanja* 15(1995.)4, str. 759.

⁸ F. NIETZSCHE, *Volja za moć*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 13.

⁹ Isto, str. 15.

¹⁰ Isto.

Nietzsche, s jedne strane, određuje nihilizam kao korjenito odbijanje vrijednosti i smisla, a s druge strane, utemeljuje nihilizam kao određeno stanje. U kontekstu odbijanja vrijednosti, pojam *vrijednost* treba shvatiti u smislu ponovo protumačene i promišljene Platonove ideje dobra, koje kao najviša ideja čini bitak bića.¹¹ Nihilizam ne bi značio da uopće nije ništa, nego bi prvenstveno značio korjenito odbijanje vrijednosti i poimanje da je sve što jest, kao takvo ništa. Biće je tu, ono postoji, ali je beznačajno, ne postoji nikakav smisao koji bi usmjeravao, sve jest, ali bez smisla. Zato je nihilizam *zastašujuće* stanje, *najneugodniji od svih gostiju*. Odbijanje vrijednosti utemeljuje u čovjeku određeno stanje nerazumijevanja svijeta jer sve što ga okružuje postaje i jest besmisleno, odnosno nema smisla.¹²

Nietzsche također napominje da će nihilizam prvo nastupiti kao *psihološko stanje*, i to kroz tri oblika: kao prvo, kroz osvješćivanje čovjeka o dugom samozavaravanju, razočaranje svrhom bivanja i postavljanje *ništa* kao svrhe do koje se dopire. Kao drugo, kroz psihološko stanje nihilizam će nastupiti i uslijed čovjekova uspostavljanja nekakve cjeline, sistematizacije i organizacije u cjelokupnom zbivanju: »on je koncipirao takvu cjelinu *da bi mogao vjerovati u svoju vrijednost*«¹³. Kao treći i posljednji oblik psihološkoga stanja nihilizma, ostaje izlika »...da se cijeli taj svijet bivanja osudi kao obmana te da se, kao *istinski* svijet, izmisli neki svijet onkraj ovoga. Ali čim čovjek shvati kako je taj svijet sazdan tek iz psiholoških potreba te kako na to nema uopće nikakva prava, nastaje zadnji oblik nihilizma, koji u sebi uključuje *nevjeru u metafizički svijet* - a ona sebi zabranjuje vjeru u kakav *istinski* svijet. Na tom stajalištu realnost bivanja priznaje se kao *jedina* realnost, sebi se zabranjuje svaka vrst zaobilaznice prema skrivenim svjetovima i lažnim božanstvima – ali se *taj svijet ne podnosi, ako ga se već ne želi poreći*...«¹⁴

Može se reći kako je psihološko stanje uvod u jedno općenito stanje nihilizma. Psihološka percepcija, koja počiva na umskoj percepciji, uzrokovala je vjeru u kategorije uma i čovjek je vrijednost svijeta mjerio kategorijama koje se odnose na jedan čisto fingirani svijet. Konačan rezultat takva stava i stanja, misli Nietzsche, bio je taj da su se vrijednosti, koje su služile kao perspektiva korisnosti za održanje i pojačanje tvorevina ljudskoga gospodstva, pokazale neprikladnima, bile su lažno projicirane u bivstvo stvari, pa trebaju biti obezvrijeđene.¹⁵ Zato se taj početni nihilizam (kao psihološko stanje) i predstavlja kao određeno međustanje prema *najekstremnijem* nihilizmu koji kaže »da *nema istine*; da nema apsolutnoga ustrojstva stvari, 'stvari o sebi'. To je *samo nihilizam, i to onaj najekstremniji*. Vrijednost

¹¹ Usp. G. GRETIĆ, Nietzsche i nihilizam, u: *Filozofska istraživanja* 7(1987.)3, str. 883.

¹² Usp. isto, 884.

¹³ F. NIETZSCHE, *Volja za moć*, str. 18.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ Usp. *isto*, str. 19.

stvari on polaže baš na to da tim vrijednostima ne odgovara i nije odgovarala *nikoja* realnost, nego da su one tek simptom snage vrjednovatelja, simplifikacija *u svrhu života*.¹⁶

Najekstremniji nihilizam bio bi uvid da je svaka vjera, svako držanje nečega istinitim nužno lažno jer istinskoga svijeta uopće nema i »*utoliko bi nihilizam, kao poricanje istinita svijeta, nekog bitka, mogao biti božanski način mišljenja*«¹⁷.

Nihilizam dolazi iz određenoga tumačenja svijeta, a to je platonističko-kršćansko moralno tumačenje svijeta i stvarnosti, u koje je taj nihilizam položen, a vrhunac mu je moderno doba. Pod pojmom *kršćansko* Nietzsche često podrazumijeva platonističko pojmovno utemeljenje morala u onostranosti, kojim je čovjeku udijeljena apsolutna vrijednost i znanje o njoj. Po njemu, to je bilo sredstvo održanja protiv praktičnoga i teorijskoga nihilizma.¹⁸ Kad Nietzsche kritizira filozofsku tradiciju kao platonizam, on kritizira obogotvorenje uma i intelektualizaciju božanskoga koja je nastala čovjekovom neprestanom čežnjom za posjedovanjem nedostižne istine. Metafizika bi ovdje bila samo vjera u istinu, a metafizička perspektiva obogotvorenje filozofskih pojmova kao apsolutne istine. Tako priča o nihilizmu počinje već samim racionalnim postuliranjem egzistencije stvarnoga svijeta u smislu transcendentnoga i idealnoga. Najviše vrijednosti – Bog, bitak, apsolut, stvar po sebi, moralni zakon, devalvirane su svođenjem na jednostavna racionalna objašnjenja, a nepremostiv ontološki ponor, koji razdvaja ljudske od idealnih sfera, posredstvom platonizma i kršćanstva postaje lako dostupan i isprepleten. S druge strane, ukinućem mogućnosti spoznaje transcencije (Kant) ukida se i smislenost imanencije i drama povijesnoga nihilizma doseže vrhunac upravo zbog opravdanja i podrazumijevanja razumskoga tumačenja transcendentnih stvarnosti. Drugim riječima, racionalno mišljenje od samoga je početka *hranilo* nihilizam.¹⁹ S obzirom da kršćansko-platonističko tumačenje svijeta daje čovjeku apsolutnu vrijednost i transcendira ju u metafizičku onostranost, koju utemeljuje govorom o vječnomu životu, taj pogled zbog neodrživosti činjenice čovjekove nepropadljivosti morao se urušiti sam u sebe. Afirmacijom ideje o nepropadljivosti propadljivoga kršćansko-platonistička slika svijeta u sebi je od početka nosila određenu nihilističku crtu koja se intenzivirala u moderno doba afirmacijom racionalizma, sekularizma, pozitivizma i, u konačnici, ateizma.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ *Isto*, str. 20.

¹⁸ Usp. *isto*, 15.

¹⁹ Usp. D. BUTERIN, Nietzsche: filozofski nihilist i prevladavanje nihilizma, str. 760.-762.

3. Pokušaj analize Nietzscheova prikaza nihilizma

Ukoliko bi Nietzscheova pojedinačna misao bila simptom europskoga urušavanja, odnosno krize, onda bi se trebalo vidjeti u čemu je doprinos njegove filozofije i daje li njegova misao određene smjernice za izlazak iz te krize. Odgovor je, smatra Gianni Vattimo, potvrđan, ali ovisi o mogućnosti prikaza jasne razlike između dva smisla nihilizma.²⁰ Ako uzmemo u obzir podjelu na *pasivni* nihilizam (pad ili regresija moći duha) i *aktivni* nihilizam (znak rastuće moći duha), onda vidimo da je ključan termin *snaga* duha: »Snaga duha posebno se ističe pri prevladavanju svega onoga što se predstavlja kao objektivna struktura, vječita vrijednost i utvrđeno značenje koje traži naš pristup: svako vjerovanje, zapravo, općenito izražava ograničenje uzrokovano postavljenim uvjetima postojanja, podvrgavanje *određenom tipu vlasti* onih situacija unutar kojih biće raste, razvija se i ostvaruje; zbog toga je negacija sama po sebi znak aktivnosti i ne treba biti zamijenjena reaktivnim nihilizmom.«²¹

Glavno obilježje pasivnoga nihilizma nije, prema Vattimu, negacija (stvarnosti), nego pretpostavka da postoji ništavilo u temeljima onoga što se smatra postojanim, vrijednim i što posjeduje stabilnu strukturu (biće kao takvo i vrijednosti, odnosno metafizika i moral). Pasivni nihilizam naziva se i reaktivnim jer na sebe ne preuzima formu aktivnoga nihilizma, nego kamuflirajući se na sebe preuzima sve religiozne, moralne, političke ili estetske oblike.²² Međutim, on svoju aktivnost potvrđuje time što se, s jedne strane, ne ustručava uništiti ono *ništa* koje stoji iza objektivne stvarnosti, i s druge strane, što na nov način interpretira vrijednosti i stvarnost kao takvu. Slabost je pasivnoga nihilizma u nepovjerenju prema organizacijskoj snazi volje, ali tvrdeći da je Bog mrtav, pasivni nihilizam negira objektivnu strukturu bića i tako ipak aktivira do tada slabu i malodušnu volju za moć.

Glavno obilježje aktivnoga nihilizma označava stanje snažnoga duha i volje, koje nije samo kontemplacija uzaludnosti stvari ili puko uvjerenje kako svaka stvarnost zaslužuje uništenje, nego ta stvarnost aktivnoga nihilizma zapovijeda uništenje. No ostaje pitanje, zašto maske dosadašnjih vrijednosti i objektivne stvarnosti zaslužuju propast i uništenje? To je – smatra G. Vattimo pozivajući se na djelo *Ljudsko, odviše ljudsko* – zato što su one ideološka projekcija određenoga načina života bez kojih određena vrsta živih bića ne bi mogla opstati. »Ono što smatramo istinom, strukturom bića u sebi, nije ništa drugo nego ideološka projekcija određenoga načina života – pojedinca ili društva. Razlog zbog kojega te ideološke maske zaslužuju

²⁰ Usp. G. VATTIMO, *Dialogo con Nietzsche. Saggi 1961-2000*, Garzanti, Milano, 2000., str. 195.

²¹ *Isto*, str. 195.-196.: »La forza dello spirito si afferra soprattutto nel dissolvere tutto ciò che si presenta, chiedendo la nostra adesione, come struttura oggettiva, valore eterno, significato stabilito: ogni credenza, infatti, 'esprime in genere la costrizione esercitata da condizioni di esistenza, una sottomissione all'autorità di situazioni in cui in essere prospera, cresce, acquista potenza' (ivi); per questo, la negazione è di per se stessa un segno di attività, e non deve esser scambiata per nichilismo reattivo.«

²² Usp. *isto*, str. 196.

propast jednak je onomu razlogu koji ih čini neophodnima: svakom obliku života potrebna je nekakva istina, nekakav sustav uvjeta koje čuvamo i razvoj projektiran u nekakvoj 'interpretaciji' svijeta.«²³

Nepovjerenje u organizacijsku snagu volje sinonim je slabosti pasivnoga nihilizma, a posljedica toga je da aktivni nihilizam ne može uništiti ideološke maske, a da pritom ne stvori neke nove interpretacije koje predstavljaju održanje i razvoj nekog drugog oblika bivstvovanja. Razlika je, smatra Vattimo, u tomu što interpretacije pasivnoga nihilizma još uvijek pretpostavljaju vječne istine i objektivne strukture stvarnosti, dok su interpretacije aktivnoga nihilizma eksplicitno svjesne svoje hermeneutičke naravi i zbog toga odgovaraju otvorenomu i bogatijemu tipu života. Nasuprot tomu, u pasivnom nihilizmu nijedna interpretacija nema se hrabrosti predstaviti kao interpretacija, odnosno kao nečija interpretacija, nego uvijek mora biti tretirana kao objektivna istina.²⁴ Drugim riječima, promatrati aktivni nihilizam kao jedan oblik vitalističkoga razvoja i radikalnoga pragmatizma značilo bi stvoriti jednu implicitnu metafiziku koja za nove interpretacije ipak treba stare strukture.

Sve ove aporije oko tumačenja pravoga smisla aktivnoga nihilizma, navode nas, misli Vattimo, na jedan drugačiji mogući način definiranja, sa svime što ta vrsta nihilizma uključuje. Model aktivnoga nihilizma uključivao bi dionizijskoga umjetnika tragičara²⁵ sa stavom *hybrisa*, o kojemu govori u *Genealogiji morala*. Taj *hybris* stav je čovjeka spram prirode (nasilje pomoću strojeva), boga i samoga sebe (eksperimentiranje nad čovjekom).²⁶

Hybris u kontekstu aktivnoga nihilizma, najviše dolazi do izražaja, paradoksalno, upravo kod umjetnika, nekada zamišljenog kao tragičara i dionizijskoga umjetnika ili u određenom smislu kao bezinteresnoga estetskog asketa. Mogućnost aktivnoga nihilizma jest sposobnost nadilaženja nagona za samoodržanjem, koju svjedoči umjetnik kada postiže uvjet umjerenosti koja se nalazi u temelju *hybrisa*. Ona je bezbrižna i bezinteresna i kao takva prikladna za temeljnu sposobnost nadčovjeka.²⁷

Ukupno gledajući, nastojanje Nietzschea za odvajanjem aktivnoga od pasivnoga nihilizma, prema Vattimu, nije dovelo do stabilnoga i zadovoljavajućega rješenja i, prema tomu, aktivni nihilizam nije daleko od pasivnoga ili reaktivnoga nihiliz-

²³ *Isto*, str. 197.: »Ciòche crediamo essere la verità, la struttura dell'essere in sè, non è altro ch ela proiezione ideologica di una certa forma di vita – di individui o di società. Ola, la ragione per cui queste maschere ideologiche meritano di andare in rovina, è anche il motivo che le rende necessarie: ogni forma di vita ha bisogno di una verità, di un sistema di condizioni di conservazione e sviluppo proiettato in una 'interpretazione' del mondo.«

²⁴ Usp. *isto*, str. 197.-198.

²⁵ *Isto*, str. 202.

²⁶ Usp. F. NIETZSCHE, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004., str. 128.-129.

²⁷ Usp. G. VATTIMO, *Dialogo con Nietzsche. Saggi 1961-2000*, str. 203.

ma. Činjenica kako se aktivni nihilizam treba odnositi na sposobnost nadilaženja nagona za samoodržanjem ukazuje na to da je i aktivni nihilizam ujedno i pasivni ili reaktivni jer ne može učiniti ništa osim onoga što se u određenom kontekstu može nazvati *slaba ontologija*. Tako aktivni nihilizam nije ništa drugo doli odgovor na činjenični proces oslabljenja bića: »Nadići nihilizam sve do njegovih krajnjih posljedica, kako bismo postali vidljivi nihilisti, tj. aktivni, znači slijediti i odgovarati na oslabljenje bića, pobjeđujući u sebi nagon za samoodržanjem i interes za borbu za opstankom.«²⁸

Sve ovo, u kompliciranom odnosu između pasivnoga i aktivnoga nihilizma, misli Vattimo, upućuje nas prema otvaranju za model umjetnosti kao mjesta transcendiranja nagona za samoodržanjem i puke borbe za opstanak, pa nema razloga da svoju misao i tumačenje nihilizma ne usmjerimo u tom pravcu.

4. Nihilizam kao svjetonazorska osnova postmoderne

Nihilizam kao metodološki put označava nemogućnost postojanja vlastite suprotnosti neke individue. Ako je tomu tako, onda sadašnjost kao individua unutar nihilističke koncepcije negira svaku suprotnost sadašnjosti – prošlost i budućnost. Zato postmoderno okruženje u svojem nihilističkom predznaku i negira historijsku i futursku paradigmu. Postmoderni nihilist živi samo sadašnjost, ali ne više kao određeno generacijsko razdoblje u trajanju »od – do«, nego kao nepovezani fluidni diskontinuum trenutaka bez izvora i uvira, bez uzroka i svrhe, bez određivanja i usmjerenja.

Uvjeren da je dao dobru dijagnozu nastanka nihilizma, Nietzsche pokušava pronaći izlaz iz nihilizma. Devalvirajući postojeće vrijednosti, nihilizam ih želi prevrjednovati i tako prevladati. Drugim riječima, nihilizam želi dijalektički prevladati sama sebe i prijeći iz pasivnoga u aktivni nihilizam. Prevrjednovanje svih vrijednosti jest *pathos*, ugođaj ili ozračje u kojemu se događa nihilizam sa svim svojim temeljnim oznakama, a to su Božja smrt, nadčovjek, volja za moć i vječno vraćanje istog. Smrt Boga označava i smrt čovjeka, tj. smrću Boga treba biti prevladan čovjek da bi se osiguralo mjesto nadčovjeku: »Učim vas nadčovjeku. Čovjek je nešto što mora biti prevladano. Što ste učinili da biste ga prevladali? Sva su bića učinila dosad nešto iznad sebe: a vi hoćete biti oseka te goleme bujice i radije se još vratiti životinji negoli prevladati čovjeka?«²⁹

Negacija dosadašnjih vrijednosti određeni je međustadij koji treba prevladati, a željeni rezultat novo je razumijevanje čovjeka kao nad-čovjeka (obezbožena čovjeka)

²⁸ *Isto*, str. 203.-204.: »Attraversare il nichilismo fino alle sue estreme conseguenze, per diventare nichilisti compiuti, e cioè attivi, significa accompagnare, corrispondere all'indebolimento dell'essere vincendo in sé l'istinto di conservazione, l'interesse alla lotta per l'esistenza.«

²⁹ F. NIETZSCHE, *Tako je govorio Zaratuštra. Knjiga za sve i nikoga*, Večernji list, Zagreb, 2009., str. 21.

i života kao volje za moć. Volja za moć (kao »zakon nužnoga prevladavanja samoga sebe u biti života«³⁰) temeljna je opet pretpostavka prevladavanja nihilizma.

Postavljajući volju za moć kao *unutar-nihilizma-prevladavajuće-načelo* Nietzsche ne želi potpuno ogoliti filozofiju od metafizike, nego se suočava s metafizikom u korist filozofije. U tomu smislu volja za moć mijenja pogled na koncepciju istine, koja se mjeri stupnjem ostvarene moći unutar subjekta. Volja za moć kao istina predodređena je, dakle, razinom ostvarene moći i, što je veća razina te moći, veća je i razina istine koja se treba osloboditi metafizičkih pogriješaka. U tom smislu filozofija dobiva pravu zadaću i korist: lišena metafizike, ona ima najvažniju ulogu u prevrjednovanju vrijednosti kao »najduhovnija volja za moć«.³¹ Takva filozofija treba postati glavna polazišna točka u prevrjednovanju svih vrijednosti jer oslikava prirodnu čežnju bića i života za sebezprevladavanjem.³² »Samo gdje je život, tu je i volja: ali ne volja za životom, nego – tako te učim – volja za moć! (...) I tko mora biti stvoriteljem u dobru i zlu: uistinu, taj najprije mora biti uništavateljem i porazbijati vrijednosti. Tako pripada najveće zlo najvećemu dobru: to je pak ono stvaralačko.«³³

Imperativ sebezprevladavanja i samoiskupljenja osnovna je strategija afirmiranja nadčovjeka kao paradigme cjelovitosti egzistencije. Kroz volju za moć nadčovjek prevladava asketski ideal i postaje Nietzscheova metafora za čitavo jastvo. U njemu pounutrašnjena volja za moć postaje duhovna dispozicija i vodeća sila za samopoštovanje, napredak i dinamizam. Stav nadčovjeka jest samoiskupljenje i sebezprevladavanje – voljom za moć on sebe dinamično konstituira iz indikativa (jest) u imperativ (mora biti). Zato je nadčovjek snažan, neovisan i moćan, afirmira život i približava mu se uspostavljenom cjelovitošću koja se neprestano progresivno ispunjava.

U perspektivi vječnoga vraćanja nadčovjek dobiva svoju punu jasnoću jer je vječno vraćanje zasnovano na stalnoj žudnji volje za moć za vlastitim usavršavanjem.³⁴ Ono prihvaća život u njegovoj cjelovitosti i u sebi sadrži krajnji oblik nihilizma kao vječno ništa: »Promislimo tu misao u njezinu najstrašnijem obliku: opstanak, takav kakav jest, bez smisla i cilja, ali se neizbježno opet vraća, bez finala u ono ništa: 'vječno ponovno vraćanje'. Najekstremniji je to oblik nihilizma: ništa (ono 'besmisleno'), a vječno.«³⁵

³⁰ F. NIETZSCHE, *Uz genealogiju morala*, str. 186.

³¹ *Isto*, str. 34.

³² Usp. D. BUTERIN, Nietzsche: filozofski nihilist i prevladavanje nihilizma, str. 767.-768.

³³ F. NIETZSCHE, *Tako je govorio Zaratustra. Knjiga za sve i nikoga*, str. 116.

³⁴ Usp. D. BUTERIN, Nietzsche: filozofski nihilist i prevladavanje nihilizma, str. 769.

³⁵ F. NIETZSCHE, *Volja za moć*, str. 39.

Taj krajnji nihilizam kruži kroz neprestano postojanje i prihvaća ponavljanje svakoga užitka i boli, istodobno prihvaćajući i besmislenost toga kruženja. Da bi se oslobodilo od bremena vječnoga tijeka, treba se *unutar njega* osloboditi. Drugim riječima, volja za moć stvara jaka nadčovjeka koji opet unutar sebe kruži i prihvaća besmislenost i tragičnost toga kruženja, uviđajući krajnji nihilizam i ništavilo. Zarobljen unutar sebe, unutar vječne mogućnosti i neprestanoga rasta, ali i spoznavajući vječnu nedostatnost toga rasta i sebezprevladavanja, nadčovjek neprestano kruži unutar vlastitoga nedostatno ostvarena jastva. Možda je Nietzsche mislio upravo na ovu paradigmu vječnoga vraćanja kada je govorio o nihilizmu kao o božanskomu načinu mišljenja: jer unutar ove matrice subjekt poprima božanska svojstva – život, vječnost, iskupljenje, moć.

Nihilizam je, dakle, božanski način mišljenja, u smislu svojstava koje nadčovjek kao subjekt poprima. Ali naličje ovakva božanskog načina mišljenja, tj. nihilizma, jest besmislenost, nemogućnost ukinuća i samoukinuća, vječni fatum od kojega subjekt više ne može pobjeći. Njemu, u odnosu prema svemu tomu, jedino ostaje *amor fati* – ljubav prema (nihilizmu kao) usudu. Nihilizam zato i ne može biti prevladan, a logika vječnoga vraćanja potvrđuje njegovu cikličnost. Oslobođenje unutar nihilizma pretpostavlja zagrljaj praznine i filozofija dostiže sebe jedino noseći svoj projekt psihološke dekonstrukcije.

Slabost Nietzscheova tumačenja jest u tomu što on nije uspio uvidjeti da je, želeći svrgnuti metafiziku, stvorio određenu *implicitnu* metafiziku. Bježeći od metafizičkoga jezika on razvija vlastiti, *pseudometafizički* jezik. U nastojanju da izbriše platonističko-kršćansku epistemološku distinkciju između stvarnoga i pojavnoga svijeta, između subjekta kao jastva i objekta kao drugotnoga, on konstruira pojmove i svijet decentrirane samospoznaje, ogoljuje sve kategoričke stavove o jastvu, poistovjećuje sebe (subjekt) s voljom za moću i djelovanjem i tako uklanja odvojenost između bića i djelovanja, između *agere* i *esse*. Kod Nietzschea više ne vrijedi princip *agere sequitur esse*, nego princip *agere esse est*.

Krajnji rezultat decentriranosti i gubitka stožera i središta, poništavanja razlike između jastva i onoga što subjekt spoznaje kao drugotno, može biti božanstvenost i punina (subjekta), ali, paradoksalno, to može biti i ništavilo, besmislenost i praznina. Zato je utjelovljenje volje za moć u biti nihilizam čiji rezultat može biti potpuna spoznaja, ali i ludilo. Nietzsche je problem pokušao riješiti transcendirajući filozofiju, mijenjajući njezine izričaje i zaodijevajući ih u aforizme i metafore, ali je u konačnici ipak svojim (doduše netradicionalnim) pristupom ostao s ove strane granica filozofije. Njegova dijagnoza da je nihilizam temeljna nit zapadne misli u biti (p)ostaje i profilaksa – nihilizam ostaje središnja silnica misli Zapada.

Nihilizam uvijek u sebi nosi mogućnost vlastitoga nadvladavanja unutar sebe samoga (ne nužno iz sebe samoga). U tomu nadvladavanju (od nesavršenoga prema

savršenom, od pasivnoga prema aktivnom nihilizmu) Nietzsche je prepoznao, ne samo posvemašnju prisutnost nihilizma, nego i potrebu za nadvladavanjem i izlaskom iz njega.

Dakle, ukoliko bi ekstremni nihilizam potpuno razorio metafizičko poimanje stvarnosti i došao kao stanje na to mjesto, onda ga se može promatrati kao božanski način mišljenja. Ostaje otvoreno pitanje kako nihilizam tretirati kao božanski način mišljenja ukoliko je i sam u sebi promjenjiv, odnosno teži neprestanom prevrjednovanju. Definitivnoga odgovora nema, osim mogućega poimanja božanstva kao nečega u sebi nestalnoga, fluidnoga, promjenjivoga i sklonoga neprestanomu prevrjednovanju i preispitivanju od strane čovjeka kao spoznajnoga subjekta. Jednom riječju, ekstremni nihilizam nameće se kao božanski način mišljenja subjekta koji preispituje drugotnost i vlastitost, ostajući pritom nesiguran u vlastite snage i nesiguran u odgovor na pitanje što uopće može spoznati. Relativnu sigurnost može dati put od Božje smrti kao temeljne točke prevrjednovanja svih vrijednosti prema rađanju nadčovjeka kao izlazu u ostvarenje temeljnoga zahtjeva egzistiranja – volje za moć koja se manifestira kao zakon nužnosti sebezvladavanja u naravi života.

Prikaz ovakve strukture, doduše, sadrži stanovita proturječja i nepotpune premise jer se Nietzscheovo poimanje volje za moć često ne može jezično prikazati, a da se ne upadne u određeni dualizam. Promatrati čovjeka kao spoznajni subjekt, koji je supstancijalno određen, znači pretpostavljati da je (ljudsko) biće statično. S druge strane, promatrati ga kao neprestani promjenjivi spoznajni i egzistencijalni dinamizam znači staviti u pitanje početak čovjekovih bivstvjućih procesa i njihove krajnje svrhe. U biti, to je problem jezika i njegova teleološkog usmjerenja.³⁶

5. Aktualnost Nietzscheova nihilizma unutar postmoderne

5.1. ODNOS MODERNE I POSTMODERNE – NEDOSTATNOST KAO NIHILISTIČKI IZRIČAJ

Ne ulazeći u opširnu analizu postmoderne, treba reći kako je ona ambivalentno razdoblje, jer još uvijek živi od stvarnosti moderne, ali na izrazito subjektivistički način. Drugim riječima, postmoderna, kao određeni odnos spram moderne, urušila bi se sama u sebe ako bi nestala moderna kao stvarnost. Metaforički gledano, postmoderna dekonstruira velike priče moderne u male priče postmoderne i onda od njih parcijalno živi. To nas navodi na misao kako postmoderna, koja relativizira i stavlja u pitanje prostorno-vremensku stvarnost, ne može funkcionirati bez iste te stvarnosti. Postmoderni subjekt funkcionalizira stvarnost u svrhu ostvarenja vlastitoga jastva, ali tragično osjeća vlastitu nedostatnost tražeći stalno nove aktualizacije, neprestano kružeći oko vlastitoga *ja*. Možemo reći kako postmoderni

³⁶ Usp. D. BUTERIN, Nietzsche: filozofski nihilist i prevladavanje nihilizma, str. 766.

čovjek osjeća vlastitu nedostatnost i nedovoljnost i ne uspijeva se izdići iznad te nedostatnosti.

J. B. Metz postmodernu obilježava, u kontekstu Nietzscheove terminologije i filozofije, kao življenje *vremena bez finala* u kojemu je čovjek, ako ga još ima (jer govorimo o nadčovjeku), osuđen na vječno ponavljanje, vječno vraćanje istog, odnosno na neprestano eksperimentiranje nad samim sobom, koje mu donosi samo neobuzdanost. Amnezija spomena postaje kultura zaborava i općinjenost kulturalnom amnezijom. Čovjek postaje *hodočasnik bez cilja, nomad bez puta, dionizijski nastrojen vagabundo*, bez ikakva težišta u odnosima prema stvarima i ljudima. On kao fleksibilan pojedinac želi zaborav bitka, zaborav povijesti i zaborav sebe i to najčešće kroz kulturu spektakla koja od sebe tjera svaki spomen. Tako postaje sve manje čovjek, a sve više svoj vlastiti eksperiment. Jedna crvena nit Metzove misli jest ideja koju želi ponuditi: umjesto postmodernoga zaborava ponuditi spomen; umjesto kulturalne amnezije ponuditi anamnetičku kulturu. Jednom riječju, za Metza stoji alternativa: ili ničeansko vrijeme ili kršćanska apokaliptika.³⁷ Da bi se to postiglo, sama teologija mora ponuditi anamnetičku, a ne tehničku racionalnost koju je ionako donio racionalizam i znanstveno tehnička kultura.³⁸

Nietzsche, kao filozof koji je upozorio na nedostatnost moderne u vidu ideologizacije napretka i znanosti i svojom mišlju uveo mogućnost postmoderne, zbog vlastite životne situacije nije ipak mogao ponuditi nešto više. No i to je često dovoljno da postmodernu možemo analizirati njegovom filozofijom, i to na vrlo kvalitetan način. Još više, Nietzscheova misao, iako manjkava, može pomoći i samom kršćanstvu koje se kreće unutar postmoderne i egzistira u njoj, pored nje i u odnosu spram nje.

Bit nihilizma, koji zastupa Nietzsche, jest u tomu da biće, koje jest, može ne biti, tj. može biti ništa. No ostaje pitanje: ukoliko je biće spoznato od strane spoznajnoga subjekta, koji je utemeljio pojam o biću kao takvom, može li pojam biti nihilističan, odnosno, može li pojam biti ništa? Drugim riječima, kako biće može ne biti ukoliko imamo pojam o njemu? Stoga nihilizam i ne može biti prepoznat kao potpuni nihilizam jer u epistemološkom okviru (misaonoj domeni) pojam ne može ne biti. U tom smislu (epistemološkom), mogu se iznaći dva ekstrema: jedan je nominalistički – poimati pojam bez obzira na to da li biće jest ili nije, a drugi je ekstrem tragički – destrukcija svakoga znanja koje sebe želi predstaviti kao potpunu i nepokolebljivu spoznaju. Biće prethodi spoznaji bića, a to znači da prethodi i pojmu (*agere*

³⁷ Usp. J. B. METZ, *Memoria passionis, Provokativni spomen u pluralističkom društvu*, KS, Zagreb, 2009., str. 185.; Kršćanska apokaliptika jedan je od načina odnosa prema postmodernoj, ali nije jedini i presudan. Kritika Metzova odnosa, ne toliko prema postmodernoj, nego prema ulozi teologije unutar toga razdoblja, prelazi okvire ovoga rada. Spomenimo ovdje samo da Metz daje izvrsnu dijagnozu, ali profilaksa mu je slabija, tim više jer kao hermeneutski ključ i polazište uzima patnju, a zaborav kao posljedicu. U kontekstu promišljanja o postmodernoj, možda bi se moglo reći i da je zaborav polazište.

³⁸ Usp. *isto*, str. 211.

sequitur esse). Međutim, spoznajni subjekt oblikuje biće poimanjem njega samoga. Tu se može vidjeti ontološki status volje za moć o kojemu govori Nietzsche, ali i tragičnost spoznajnoga subjekta koju smo spomenuli u prethodnim redcima.

5.2. PROBLEMATIČNOST SHVAĆANJA POSTMODERNE KAO KONAČNOGA RAZDOBLJA POVIJESTI I NJEZINA POIMANJA POJMOVA

Ostaje pitanje je li postmoderna konačno razdoblje povijesti. Moguće je dati različite odgovore, ali logička dosljednost i povijesno iskustvo uči nas da nije i da je moguće i potrebno tražiti načine izlaska iz toga ambivalentnog razdoblja, obilježena malim pričama, slabom mišlju i subjektivitetom koji se neprestano obraća samomu sebi, vječno se vraćajući i ostavljajući subjektu mogućnost da, relativizirajući vrijednost, spoznaju i ontološku strukturu stvarnosti, tu stvarnost progłosi nepostojećom i ništavom. Sljedeći, dosljedan korak bio bi nijekati i sebe kao biće.

Drugim riječima, u postmodernom okruženju vidimo, s jedne strane, nedostatnost, a s druge strane, nihilizam koji se ne može nadići. U tako postavljenim okvirima Nietzscheova filozofija nije dostatna i ne daje rješenje. Ona može poslužiti kao ključ za iščitavanje i biti odskočna daska za premišljanje i nadilaženje postmoderne stvarnosti. To znači da je na spoznajnom planu potrebno ponovo ispuniti pojam njegovim sadržajem, a subjekt suočiti s objektom. Nakon postmoderne, subjekt ponovo mora vidjeti da mu objektivna stvarnost nije prijetnja ni konkurencija, nego da uz nju, s njom i od nje mora živjeti. To se posebno odnosi na pojam Boga kao apsolutno drugotne stvarnosti i objekta spoznaje. Post-postmoderni čovjek mora uvidjeti da mu Bog nije uzrok problema, prijetnja ni konkurencija, nego dijaloški partner koji ga ispunjava sadržajem i smislom.

Postmoderna je vrijeme pojma ispražnjena od sadržaja. Ovakvo poimanje može se promatrati pozitivno ako imamo na umu da su mnogi pojmovi (pa i pojam *Bog*) bili ispunjeni krivim sadržajem. Zasluga Nietzschea jest u tomu što je htio taj krivi sadržaj maknuti, ali je ostavio otvorenim mogućnost da se i sam subjekt isprazni i tako postane ništa. Izlaz bi dakle bio u ponovnom premišljanju sadržaja pojmova koje je postmodernoj um stavio u pitanje. Problem koji se danas javlja – činjenica da su iščeznule religije, ali i filozofije koje bi svjetonazorski mogle biti čovjekov oslonac, predstavlja dodatnu poteškoću. Međutim, kršćanstvo kao religija utjelovljenoga Logosa može nadopuniti ono što u postmodernoj nedostatnosti može otići prema nihilizmu.

5.3. DOPRINOS NIETZSCHEOVE MISLI RAZUMIJEVANJU ODNOSA KRŠĆANSTVA U POSTMODERNOJ

Nietzscheov vrlo intenzivan govor i kritika na račun kršćanstva i kršćanske slike Boga često su kod samih kršćana izazivali odbacivanje, obrambene reakcije ili psi-

hologiziranje *slučaja Nietzsche*.³⁹ S druge strane, kritiku uvijek treba uzeti u obzir, no korak dalje jest pitanje: može li se u Nietzscheovoj misli naći nešto pozitivno što bi doprinijelo, kako dijalogu kršćanstva s postmodernim okruženjem, tako i dijalogom kršćanstva unutar samoga sebe. U ovom dijelu ukazujemo na nekoliko doprinosa Nietzscheove misli, i to u smislu krize poimanja pojmovi, o kojoj je bilo riječi u prethodnom odlomku: govor o Bogu, govor o moći i govor o vrijednostima.

Na prvomu mjestu, možda paradoksalno, ali ipak ovdje kao doprinos Nietzscheove misli, navodimo govor o stvarnosti Božje smrti, jer Nietzsche tu stvarnost nije prouzročio, nego dijagnosticirao i predvidio. Nietzsche ne tvrdi da je on ubio Boga, nego da je Bog za mnoge ljude jednostavno umro i jednostavno ne egzistira u njihovom životu.⁴⁰

Ovdje je, dakle, Bog sinonim za sve nadosjetno, onostrano, vječno nasuprot onomu zemaljskom. Kako je takva konstrukcija Boga *proizvedena* u metafizici koja je zaboravila bitak i dala prednost biću, a sve to je dobrim dijelom unijela i u teologiju, tako se s vremenom počelo s Bogom postupati kao s čovjekovom misaonom tvorinom unutar logičko-misaonoga instrumentarija ovih znanosti. Možda se zato i može reći da se, govoreći o Božjoj smrti, Nietzsche obrušava na metafizičku sliku Boga. Mora se priznati da je on govorom o smrti Boga predvidio nemogućnost održanja govora o ovako shvaćenom Bogu, koji udaljen od svijeta postaje nemoćan da mu udahnuje novi život. Korijeni koji su usađeni u grčku filozofiju, a koji su prije svega mišljenje bitka bića, a ne bitka samoga bitka, postali su u svojem povijesnom hodu više dizanje prema idejama kojima čovjek ovladava i više im se ne divi, više govor o Bogu koji je jamac ljudskih nauma, a manje govor o Bogu koji je misterij. Tako je i metafizika, lišavajući se iskustva bitka, oduzimala teologiji njezinu teo-logičnost – racionalno-antropološki doživljaj iskustva Boga.⁴¹

Za Heideggera Nietzscheova tvrdnja *Bog je mrtav!* znači da je taj onostrani svijet ostao bez djelatne snage te da je metafizika došla do kraja, a samim time i teologija koja se vezala uz takvu metafiziku. Nihilizam je dosegnuo svoju najnižu točku jer je zaboravljen bitak koji je zapravo postao ništa. A postao je ništa jer je biće jedino što jest, i to biće kojim vlada čovjek koji kroz vlastiti subjektivitet spoznaje i mijenja objekte i svijet po svojoj mjeri. Zaborav bitka i ustrajavanje na biću za Heideggera najsnažniji su tamo gdje se najodlučnije skrivaju. To se događa kada čovjeku kao središtu subjektiviteta sve postane normalno, obično i samorazumljivo. Kad čo-

³⁹ Usp. I. KEŠINA, Nietzscheov govor o Bogu – izazov kršćanstvu, u: N. A. ANČIĆ, N. BIŽACA (prir.), *Govor o Bogu jučer i danas. Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa, Split, 21.-22. listopada 2004.*, CuS, Split, 2005., str. 161.-200., ovdje 192.

⁴⁰ Usp. isto, str. 193.

⁴¹ Usp. I. KORDIĆ, Je li čovjek izgurao iz istine? Heideggerov zaborav bitka i Boga, u: *Obnovljeni život* 63 (2008.), str. 389.- 415., ovdje 400.- 401.

vjek počne dokazivati i misliti da sve zna, lišava se tajne i mogućnosti otvaranja za nepoznato, nedohvatljivo i nepoj(a)mljivo. Budući da su i biće i bitak postali nešto obično, bez nedoumica i tajni, dogodilo se, smatra Heidegger, povlačenje bitka kao nečega najneobičnijeg i najtajnovitijeg. Apsolutizacija subjektiviteta odvela je subjekt u vlastita bespuća znanja i djelovanja.⁴²

U ovom kontekstu, kada govorimo o novovjekovnomu potpunom nihilizmu, možemo smatrati da Nietzsche, govoreći o Božjoj smrti, govori o proglašenju mrtvim onoga Boga koji je djelo čovjekove misaone konstrukcije. Drugim riječima, proglašavajući smrt ideje Boga utemeljene na platonističko-kršćanskoj platformi, on zahtijeva prevrjednovanje svih vrijednosti koje se na tu platformu vežu. To, dakle, zahtijeva ispražnjenje svih misaonih formi i vrijednosti metafizike, kršćanske teologije i civilizacije procesom potpunoga nihilizma koji, dolazeći do dna, postaje uvjet mogućnosti ostvarenja egzistencijalnoga *pathosa* volje za moć i kao posljedice toga – stvaranja nadčovjeka.

Nadalje, pozitivnost Nietzscheove misli jest i u tomu što u otvorenosti čovjeka i cjelokupnu stvarnost promatra kao nedovršivu sintezu, uvijek u mogućnosti ostvarenja. Njegova borba protiv (lažnih) idola nalikuje evanđeoskom paradoksu Radosne vijesti. Poimanje volje za moć podsjeća na uosobljenje čovjeka kao individue. Nietzsche je, govoreći u kontekstu volje za moć i rađanja nadčovjeka, dobro primijetio kako je novovjeko moderno društvo (Europa) na pragu da postane društvo mase, u smislu sve oskudnijih kontakata svedenih na površne ili nikakve odnose, oskudno osobama i osobnostima. Tipična bezlična kultura vođena moću tehnike, napretka, birokracije stavlja pred suvremenoga čovjeka ili mogućnost da se tomu svakovrsnom omasovljenju prilagodi i postane uniformiran, ili da od nje pobjegne u *podzemlje* (kao junak iz *Zapisa iz podzemlja* kod Dostojevskog).

Nietzsche je tu dramu primijetio i pokušao ići obrnutim putem – izvući čovjeka iz bezličnosti, iz mase i pomoći mu da, u domeni vlastitoga *ja* postane pojedinac, snažna kreativna individua. Pogriješio je utoliko jer nije nadčovjeka stavio u relaciju nego ga je utemeljio i usmjerio prema njegovu vlastitom jastvu, zatvorio ga u sebe samoga i osudio na vječno samoprevladavanje, ali i odnos prema ničemu. A budući da se subjekt u svojem spoznajnom dijelu definira i po drugotnomu, tj. u odnosu na drugotno, nije bilo teško prijeći na to da i sam (nad)čovjek postane *ništa*.

Također, kontekst govora o moći nije u svojoj srži želja za vladanjem, nego želja za ispravnom evaluacijom ljudske naravi i njezine autonomije. Nietzsche je odrastao i kretao se unutar protestantskoga ozračja koje je često zapostavljalo ulogu ljudske

⁴² Usp. isto, str. 402.; Možemo se složiti s Heideggerom da se ovo događa na planu metafizike i teologije, međutim, krajem 20. stoljeća opisani proces događa se u industriji, najviše posredstvom *cyber-revolucije*. To vjerojatno Heidegger nije mogao predvidjeti, barem ne u tolikoj mjeri!

naravi, što je često rezultiralo pogrješnim odnosom prema njoj. Nietzsche, smatra teolog H. U. von Balthasar, inzistirajući na vjernosti naravi i zemlji, želi dati kritiku spiritualiziranom i idealiziranom kršćanstvu koje, bježeći od svijeta, postaje lice-mjerno jer želi usred tjelesnoga djelovati isključivo duhovno. Naglašavanjem volje za moć kao izraza autonomije Nietzsche želi upozoriti na pogrješno življenje ljubavi prema bližnjemu, koja, umjesto da oslobađa, guši i stavlja u odnos ovisnosti.⁴³

Za von Balthasara posebno je važan i doprinos Nietzscheove kritike vrijednosti. On smatra da je Nietzsche, boreći se s buržujkim duhom sekulariziranoga kršćanstva, i ne slutivši otkrio, često prekrivene, najautentičnije kršćanske vrijednosti i predstavio ih kao temeljne zahtjeve ljudske etike. Nietzscheova kritika vrijednosti uči kršćane da njihovo mjerilo ne može biti čovjek.⁴⁴ On upućuje kritiku svođenju apsolutne stvarnosti na moralne premise i poziva na prevrijednovanje vrijednosti, koje je, u krajnjoj liniji, zauzimanje stava prema Apsolutu. Nietzscheova kritika vrijednosti jest, smatra von Balthasar, jedno od njegovih velikih etičkih dostignuća, jer želi istaknuti jednostavnost i bezinteresnost vrijednosti nasuprot vrijednostima koje se žive iz očaja ili nemoralnih pobuda.

Sažeto, Nietzscheov doprinos nije zanemariv, ne samo kao izazov, nego i kao temelj za buduće promišljanje iz kršćanskoga konteksta.

Nietzsche *poručuje*, poučen iskustvom vlastite obitelji i iskustvom kršćana svojega vremena, kako kršćanstvo ne smije biti izričaj očajnoga bijega iz svijeta, puki formalizam (hijerarhijska birokratiziranost), okrutnost bez ljubavi (istina bez ljubavi) ili ljubav bez okrutnosti, odnosno bez čvrstoga i borbenoga zauzimanja stava.⁴⁵

5.4. NEKE NEDOSTATNOSTI NIETZSCHEOVE MISLI

S druge strane, vidjeli smo kako ovakvo utemeljenje stvarnosti može otići prema ateističkom humanizmu. Zato ovdje i želimo upozoriti na neke nedostatnosti Nietzscheove misli. Ovdje nije namjera poništiti prethodno poglavlje, nego ukazati na činjenicu da misao nijednoga mislioca nije cjelovita.

Ateistički humanizam, koji se nametnuo u 20. stoljeću, može biti dramatičan jer može završiti porazom. Čovjek je čovjek, smatra de Lubac, samo ako je njegovo lice obasjano božanskom zrakom. Ako nestane Žarišta, odsjaj smjesta nestaje.⁴⁶ Nado-punili bismo de Lubaca, čak ni sjene nisu moguće bez svjetla. Bog nije samo norma koja se čovjeku nameće i koja ga uzdiže, on je Apsolut koji ga utemeljuje; ako se

⁴³ Usp. I. RAGUŽ, Što teologija treba čuti, dobiti i preuzeti od Antikrista? Hans Urs von Balthasar o Friedrichu Nietzscheu, u: *Obnovljeni život* 63(2008.)4, str. 417.- 442., ovdje 429.-430.

⁴⁴ Usp. isto, str. 428.-429.

⁴⁵ Usp. isto, str. 429.

⁴⁶ Usp. H. DE LUBAC, *Drama ateističkog humanizma*, Ex libris, Rijeka, 2009., str. 77.-78.

uništi odnos prema transcendenciji, istodobno se uništava i svaki zbiljski sadržaj imanencije. S druge strane: »Ako se čovjek proglasi bogom, on neko vrijeme može živjeti u iluziji da se uzdiže i da se oslobađa: to je prolazna egzaltacija! U stvari, on unizuje Boga, a time neizbježno unizuje sebe sama.«⁴⁷

U tom kontekstu, problematičnost Nietzscheove misli očituje se u krajnjemu stavu koji je zbog nedostatka dijalektike, dijaloga i izuzimanja drugotnoga iz epistemo-loškog vida prilično problematičan i neodrživ.

Nedostatnost Nietzscheove filozofije, i jedan od razloga nepomirljivosti s kršćanstvom, jest i u tomu što Nietzsche, na svoj način, želi vratiti filozofiju u doba u kojemu je jastvo bilo identično sa svijetom, u pretfilozofijsko vrijeme *mythosa*. On želi dionizijski *mythos*, koji onkraj i mimo razuma može spoznati tajnovitu narav života, objediniti s apolonijskim *logosom*. S druge strane, kršćanstvo se opredijelilo za *logos* bitka, a protiv *mythosa*⁴⁸. Budući da je za Nietzschea bitak ništavilo, onda odnos kršćanstva prema njegovoj misli i ne može biti drugačiji. Kršćanstvo može čuti njegova upozorenja i evaluirati ih, ali ne može stupiti s njegovom filozofijom u objedinjavanje jer, slikovito govoreći, ruku koju kršćanstvo njemu pruža, on ne vidi jer ju smatra jednim velikim ništa. Zato će njegovu nihilizmu uvijek biti potrebni mitovi.

Još jedna problematičnost jest u tomu što Nietzsche moral pokušava iščitati iz jastva, a kršćanstvo ga iščitava iz drugotnoga, iz Boga. Nedostatnost njegove borbe očitovala se, dakle, u pokušaju da njezin temelj bude u čovjeku. Njega je Nietzsche postavio kao idol (imenujući ga nadčovjekom), čime je ustvari čovjeka uništio. Istovremeno, to je i nedostatak te borbe jer svaki oblik u kojemu jastvo pokušava otkloniti sebe od svoje ukorijenjenosti u apsolutnoj stvarnosti i želi postići samostojnost u sebi samomu. To je pokušaj da čovjek voljom za moć (željom za autonomijom) sebe utemelji u samomu sebi, da se osili u vlastitoj slobodi.⁴⁹

Dakle, nedostatak odnosa prema drugotnomu i dimenzija ljubavi problematični su odnosu Nietzschea spram kršćanstva. Upravo je ljubav hermeneutski ključ kojim kršćanstvo iščitava izlaz iz mogućega ništavila, za koji se čovjek također može odlučiti, opet zbog vlastite slobode. Ta ljubav pretpostavlja ono drugotno i zato se subjekt utemeljuje tek u dijalektičkom odnosu prema objektu.

Ostaje također nejasno je li Nietzsche tražio istinu, sreću ili slobodu i je li moguća sreća bez istine i slobode. Istina, kao rezultat spoznajno-racionalnoga procesa, koji

⁴⁷ Isto, str. 78.

⁴⁸ Usp. J. RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo. Predavanja o Apostolskom vjerovanju*, KS, Zagreb, 1993., str. 110.- 115.

⁴⁹ Usp. I. RAGUŽ, Što teologija treba čuti, dobiti i preuzeti od Antikrista? Hans Urs von Balthasar o Friedrichu Nietzscheu, str. 439.

se definira kao podudaranje uma sa spoznatom stvarnošću, možda nije presudna egzistencijalna stvarnost, ali je svakako uvjet mogućnosti ostvarenja čovjeka kao temeljno misaonoga bića. Spoznaja istine nije garancija sreće, ali je oslonac za slobodu. A tek ako je čovjek slobodan, on može biti i sretan. Jednom riječju, istina kao temelj omogućuje slobodu, a sloboda sreću.

Relativizirajući objektivni spoznajni koncept istine i svodeći ga samo na subjekt (ostaje nejasno je li on dominantno racionalan), Nietzsche je oslabio temelj na kojemu se gradi sloboda i sreća. Umjesto toga dao je nadu bez pokrića i objekta nadanja. Njegova misao posebno postaje problematična ako se uzme u obzir nedostatak već spomenute dimenzije ljubavi kao intersubjektivne komunikacije i temelja aktivne koegzistencije.

Zato se i može njegovu misao opisati kao nihilizam. U globalu, nihilizam koncepta egzistencije (spoznajni relativizam) pretvara se u nihilizam koncepta bitka (aktivni nihilizam) koji se manifestira kao određeno tragično osjećanje nedostatnosti jedne slabe ontologije. Slaba ontologija će opet dopustiti određenu implicitnu metafiziku u kojem spoznajni subjekt, spoznavajući biće, može to biće vidjeti kao ništa.

Zaključak

Vidjeli smo da se u vječnom vraćanju istoga biće može pretvoriti ono *ništa*, a kao odgovor na nihilističku tragičnost može se nametnuti i šutnja, koja nakon bolnoga bogotražiteljskog krika ostaje odzvanjati u jeci praznine iznad surovih gora ljudske patničke nedorečenosti. To znači da i filozofija, uz ostale izvanjske manifestacije misli, može završiti i šutnjom.⁵⁰ Možda je upravo šutnja najizrazitiji oblik poštivanja onoga što stoji iza svake stvarnosti, svakog bića, svakog pojma, a to je ono neizrecivo, koje, čini se, uvijek ima posljednju riječ. Koju opet čovjek ne mora uvijek nužno i razumjeti, ali je treba pretpostaviti.

Možda bi se moglo postaviti pitanje: u čemu je Nietzscheova misao značajna za odnos kršćanstva spram postmoderne? Jednostavno u tomu što su *Nietzsche filozof* i *Nietzsche osoba* identični. Do 20. stoljeća (moderne) čovjek je najčešće bio uništavan od objekta (prirodne katastrofe, bolesti, *Božja kazna*), a u 20. stoljeću i danas čovjek se po prvi put suočava s mogućnošću samouništenja.

Vlastitim naukom i životom Nietzsche je nagovijestio smjer kamo će otići moderna i san o napretku i moći – u postmodernu i neprestani istovremeni osjećaj moći i nedostatnosti koja se uklanja samo mahnitim povećavanjem moći. Moć se, uslijed nedostatka ideje Boga zbog Božje smrti, hrabri samom sobom uz istovremeni strah od same sebe. To je postmoderni zatvoreni krug vječnoga vraćanja istoga u kojemu

⁵⁰ Usp. D. BUTERIN, *Nietzsche. Otkrivanje zablude*, Biblioteka Filozofska istraživanja, knjiga 99, Zagreb, 1998., str. 171.

nadžovjek bez moći ne može, ali se nje istovremeno kloni u strahu od samouništenja. Time ovo *eshatološko* (savršeno i vječno) ujedno postaje i mogućnost preobražaja i stupanja u prazninu potrage za nečim novim, na potpuno novi početak, u novo kruženje. Zato je kod postmodernoga čovjeka tako uska granica između vrhunca moći i ludila, što je Nietzsche pokazao, ne samo svojim naukom, nego i svojim životom. Njegovo djelo i život prikazuju svu tragičnost egzistencije i uvod su u 20. stoljeće, najambivalentnije razdoblje ljudske povijesti, te postmodernu kao misaono ozračje toga razdoblja.

Nietzsche svojim životom, u vlastitom vremensko-povijesnom i društvenom okviru, poručuje da, boreći se s nihilizmom, filozof i svaki čovjek uopće, prvo mora priznati realnost nihilizma kao sasvim osobnu stvar. Iskustvo nihilizma ne dopušta luksuz nezainteresiranosti, a izvor je toga iskustva, smatra Nietzsche, u fenomenu psihološkoga negiranja svijeta i zato on usmjerava i pokušava artikulirati nihilizam na osobnoj, egzistencijalnoj razini.⁵¹

Mogućnost nihilizma na neki je način ukorijenjena u ljudskomu traganju za smislom života i, da bi se izbjegla spomenuta mogućnost patologiziranja stvarnosti, potrebno je detaljnije promisliti nihilizam kroz njegovu uzročno-posljedičnu strukturu. Njegov nastanak ne može se zaobići jer je nihilizam sveobuhvatna metafizička kriza koja se ne može prikriti uvijek nedovoljnom znanstvenom spoznajom ni lažnim modernim optimizmom koji donosi napredak. Određujući takvo promatranje nihilizma kao određenu duhovnu nit zapadne kulture, Nietzsche sugerira nedostatnost moderne i otvara, barem teorijski, mogućnost nečega što će doći nakon moderne.

Nekoliko je poveznica koje se, unatoč razlikama, mogu uočiti u odnosu Nietzscheove filozofije i kršćanstva spram stvarnosti. Prva je ta da Nietzsche, baš kao i kršćanstvo, poziva na aktivnost spram stvarnosti, a ne na pasivan i indiferentan stav. Druga je poveznica upozoravanje na pokušaj ideologizacije i apsolutiziranja konačnih stvarnosti. Treća poveznica briga je za ovaj svijet. Razlika je u tomu što njegov stav spram stvarnosti završava njegovim pojedinačnim djelovanjem, dok je stav kršćanstva, iako temeljen na stavu obraćena pojedinca, ipak stav zajednice. To je ujedno i prilika da kršćanstvo, preispitujući sebe, stavi u pitanje neke aspekte postmoderne i njezinu djelomičnost. Friedrich Nietzsche, filozof koji je *letvicu* ovoga propitivanja postavio vrlo visoko, može postati razina koju kršćanstvo, ako mu je stalo do stvarnosti, mora prijeći.

⁵¹ Usp. D. BUTERIN, Nietzsche: filozofski nihilist i prevladavanje nihilizma, str. 760.

**THE CONTRIBUTION OF THE THOUGHT OF
FRIEDRICH NIETZSCHE TO THE UNDERSTANDING
OF NIHILISM OF POSTMODERNISM AND ITS
ATTITUDES TOWARDS CHRISTIANITY**

Mladen Milić*

Summary

This paper presents the idea of nihilism as a reality perspective in the philosophy of Nietzsche, the analysis of a postmodern situation and the possible answers to this situation. This philosopher with his unsystematic thinking, as well as with his life, became one of the leading, most consistent thinkers whose analysis predicted the modern situation in the spiritual life and the period of postmodernism. Besides warning us about the ideological and ontological crisis, Nietzsche's nihilism warns us also about the crisis of our times. In the postmodern world, we can see on the one side the imperfection, but on the other side nihilism which we cannot overcome. Within these frameworks, Nietzsche's philosophy in spite of not being sufficient and not offering us any solution could help us to understand, rethink and overcome the postmodern reality. One of the ways could be to study Nietzsche's attitude toward Christianity and its basic ideas. The paper presents the Nietzsche's nihilism and the still present reality of his thoughts, as well as the analysis of his nihilistic philosophy, based on G. Vattimo's approach. The paper also questions the nihilistic postmodernism and in the last chapter and in the conclusion, the paper discusses to what extent Nietzsche's philosophy helps us to understand the relationship between Christianity and postmodern society and presents the Christian attitude toward postmodernism. In order to describe this Christian attitude, Nietzsche's philosophy can be of great help.

Key words: Friedrich Nietzsche, nihilism, postmodernism, God, Christianity.

* Mr. sc. Mladen Milić, Catholic Faculty of Theology, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, 31400 Đakovo, Croatia, mladen.milic@djkbf.hr